

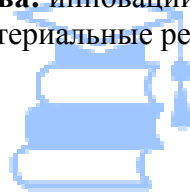
Ways of Management and Improvement of Innovative Processes in Small Business Enterprises

Ergashev Tokhir Kurbanovich

Tokhirov Adham Zoxid oqli

Аннотация. Ҳозирги глобаллашув даврида кичик бизнес корхона-лари фаолиятни инновацион бошқариш муҳим аҳамият касб этади. Ҳар қандай иқтисодий жиҳатдан ривожланган мамлакатларда яппи ички маҳсулотда кичик бизнес ва хусусий тадбиркорлик субъектлари улушини ошириш асосий мақсад ҳисобланади. Чунки кичик бизнес субъектлари вазиятга тез мослашувчанлиги ва истеъмол бозорида юзага келувчи талаб ва эҳтиёжларгани тез сезувчан ва бу муаммолар ечимларни оператив ҳал қилиши билан йирик ишлаб чиқарувчилардан ажралиб туради. Мақолада кичик бизнес корхоналарини инновацион бошқариш масалалари назарий жиҳатдан таҳлил қилинган.

Ключевые слова: инновации, малый бизнес, предпринимательство, потребитель, технологии, материальные ресурсы, финансовые ресурсы, производство, стратегия, франчайзинг.

**ACADEMIC
JOURNAL**

Кириш. Ўзбекистон Республикасини жадал инновацион ривожлан-тиришнинг муҳим шартларидан бири, бу иқтисодиётнинг барча тармоқ-ларида илм-фан ва техника ютуқларини ҳамда замонавий инновацион технологияларни ўзида мужассам этган, инновацион бошқарув усулларини кенг қўллаш ҳисобланади. Мамлакатимизни жаҳон цивилизациясининг етакчилари қаторига қўшиш жамият ҳаётининг барча соҳаларида замо-навий инновацион ғоялар, ишланмалар ва технологияларни қўллаган ҳолда ишлаб чиқаришни ташкиллаштиришни, уларни жорий қилишни талаб қилади. Бу йўналишда кичик бизнес соҳасини ривожлантириш, унинг мамлакат ЯИМдаги улушини кўпайтириш ва уларнинг фаолиятини бошқаришда инновацион усулларидан фойдаланиш муҳим аҳамият касб этади.

Кичик бизнес ва хусусий тадбиркорлик корхоналари ҳар қандай мамлакатнинг иқтисодий сиёсатининг устувор йўналишларидан бири ҳисобланади. Мамлакатимизда кичик бизнес ва хусусий тадбиркорликни қўллаб-қувватлаш ва бу соҳада фаолият кўрсатаётган корхоналарини ривожлантиришга кенг имконият яратиб берилган. Ҳозирга келиб уларни ташкил этишнинг ҳуқуқий асослари тўлиқ яратилган. Кичик бизнес корхоналарига молиявий, ҳуқуқий ва бошқа масалаларни ечишда давлат томонидан ёрдам кўрсатилиб уларга рақобат курашида бардош беришни таъминлаш учун переференция ва имтиёзлар берилган.

Жаҳон амалиёти тажрибасидан маълумки бозор иқтисодиёти шароитида аксарият инновацион лойиҳалар ва илмий-техник ишланмалар кичик бизнес секторида яратилади ва амалиётда қўлланилади. Бунга асосий сабаб кичик бизнес корхоналари ўз фаолияти давомида истемолчиларнинг талаб ва истакларини тез ўрганадилар ва ишлаб чиқаришни фаолиятини шунга мос равишда ўзгартидилар. Истеъмолчилар талабларидан келиб чиққан ҳолда мавжуд ишлаб чиқариш жараёнларини янги маҳсулот ишлаб чиқаришга трансформация қилишда имконияти юқорилиги билан йирик корхоналардан фарқ қилади ва бу жароёнларга тез мослашувчанлиги билан ажралиб туради.

Мамлакатимизда кичик бизнес соҳасини ривожлантириш кун тартибидаги масалалардан бири ҳисобланиб ижтимоий-иқтисодий ривожланишнинг ҳозирги даврдаги устувор йўналишларидан бўлиб келмоқда.

Мавзуга оид адабиётлар таҳлили. Мамлакатни инновацион ривож-лантириш ва бошқариш деганда узоқ муддатга мўлжаллаб иқтисодиётнинг устувор соҳа ва тармоқларни илм-фан ютуқлари ва инновациялар асосида ривожлантириш стратегияларини ишлаб чиқиш ва уларни муваффақиятли амалга ошириш тушунилади.

Бугунки кунда илмий адабиётларда инновациялар, инновацион фао-лият, инновацион бошқариш, кичик бизнес атамаларига турли хил таъриф-лар бериб келинмоқда. Бу берилган таърифларда асосий эътибор ушбу илмий изланишларга қандай мақсадлар қўйилганлигидадир. Бизнинг ушбу илмий изланишларимизда инновацияларни кичик бизнес корхоналарини бошқариш соҳасида бўлганлиги сабабли инновацияларнинг бошқарув тизимидаги ўрнига урғу берилади. Бугунки кунда бошқарувни инновацияларсиз тасаввур қилиб бўлмайди. Фан-техника ютуқларининг шиддат билан ривожланиши бошқарув тизимини ҳам тубдан ислоҳот қилишни талаб қилади. Дастлаб инновациялар ўзи нима ва бу фаолиятни қўллашдан асосий кўзда тутилган мақсад нима эканлигини аниқлаб олсак.

Ўзбекистон Республикасининг “Инновацион фаолият тўғрисида”ги қонунида инновацияга қуйидагича таъриф берилган. “Инновация – фуқа-ролик муомаласига киритилган ёки шахсий эҳтиёжлар учун фойдаланила-диган, қўлланилиши амалиётда катта ижтимоий-иқтисодий самарага эри-шишни таъминлайдиган янги ишланма” [1]. Бундан кўришиб турибдики, инновация бевосита жараён ҳисобланади.

Инновацияларни жараён сифатида сифатида қарайдиган бўлсак у, иқтисодиётга маблағни сарфлаш, мавжуд талабга жавоб бермайдиган тех-ника ва технологияларнинг замонавийларига алмаштирилишини таъмин-лайди ва объект сифатида илмий-техник тараққиёти ютуғи натижаси ҳисобланувчи янги техника, технологияларнинг ривожланиши, кичик ва йирик ихтироларнинг пайдо бўлиши инновацияларнинг муҳим омили ҳисобланади

Демак, инновациялар кенг маънода янги технологиялар, турли маҳ-сулотлар ва хизматлар, ташкилий техник ва ижтимоий иқтисодий соҳада қабул қилинган қарорлар шаклида намоён бўлиши тушунилади. Шу билан бирга янгиликнинг туғилиши, яратилиши ва тарқалиши жараёни иннова-циянинг ҳаётий цикли деб ҳам айтилади [2].

Иқтисодий адабиётларда «инновация», «янги киритилган шароит» ва «янгилик» каби тушунчаларнинг турли талқинлари учраб туради. Баъзи ҳолатларда ушбу тушунчалар синоним сифатида ишлатилади, лекин уларнинг орасида маълум фарқлар бор. Хусусан, «янгилик» атамаси «ихтиро» тушунчасига яқин туради. Янгилик бирон-бир фаолият соҳасида унинг самарадорлигини ошириш бўйича фундаментал, амалий тадқиқот-лар, ишланмалар ёки экспериментал ишларни расмийлашган натижаси, якунидир.

Тадқиқот методологияси. Илмий изланишларимиз натижалари бўйича илмий мақолани ёритишда кичик бизнес ва хусусий тадбиркор-ликни ривожлантиришга қаратилган Ўзбекистон Республикасининг қонун-лари, Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг қарорлари, иқтисодий, ижтимоий, соҳалардаги чет эл ва мамлакатимизнинг таниқли олимларнинг илмий асарлари ўрганилди. Кичик бизнес ва хусусий тадбир-корлик соҳасини ривожлантириш ва соғлом ишбилармонлик муҳитини яратишни ифодаловчи асосий кўрсаткичлар илмий таҳлил қилинди. Шу билан бирга, тадқиқот жараёнида ушбу мавзуга оид назарияларни ўрганишда мантиқий фикрлаш, илмий мушоҳада, тизимли ёндашув, статистик ҳамда қиёсий таҳлил каби усуллари фойдаланилди. Мавзуни тайёрлаш ва ёритишда илмий техникавий ахборот манбаларидан, мавзуга оид дарсликлар, ўқув қўлланмалар, хорижий адабиётлар, даврий матбуот, илмий-амалий анжуман тўпламлари ва интернет маълумотларидан фойдаланилди.

Таҳлил ва натижалар. Мамлакатимизда кичик бизнес ва хусусий тадбиркорлик корхоналарининг фаолиятини ташкил этиш инновацияларни қўллашга юқори самарадорликка эришишга кенг имкониятлар яратиш беради. Бозор муносабатлари шароитида аксарият кичик бизнес секторида инновациялар ёки илмий-техник ишланмаларнинг қўлланилиши бу соҳада амалга ошириладиган ишлар натижаларидан маълум.

Иқтисодчиларнинг фикрича, “кичик бизнес секторини шаклланти-риш ва бошқариш заруриятини юзага келтирувчи энг муҳим омиллардан бири бу-илмий-техника тараққиёти даражасининг ўсиб боришидир. Бу омил бошқаришни илмий ташкил қилиш билан боғлиқ бўлиб, инсоннинг ҳаётий даври мобайнида такомиллашади ва ишлаб чиқариш ҳамда хизмат кўрсатишнинг турли соҳаларида ишга солинади.

Бу соҳадаги илмий изланишларимиз натижалари кўрсатишича, инно-вацион соҳада иқтисодий муҳит ўзгаришини белгиловчи қуйидаги бир қатор муҳим омилларни ҳисобга олиш зарур:

- бозор иқтисодиёти шароитида бўлажак истеъмолчилар талабига бўлган эътиборни (баҳолашни) ошириш;
- бизнесни шакллантириш учун янги маҳсулот ёки технологияни таклиф этган ва ундан фойдаланишга ёрдам берган ҳолда, истеъмолчилар билан жуда яқин алоқада бўлиши;
- янгиликни текшириш бошланган даврдан, иқтисодий натижага эришгунгача бўлган вақтга кўра муносабатнинг кескинлашувини ҳисобга олиш керак.

Жаҳон иқтисодиётининг глобаллашуви ва ташқи бозорга кириш ва рақобатбардошликка эришиш учун кичик бизнес ва хусусий тадбиркорлик корхоналари фаолиятини бошқаришда инновация усуллардан фойдаланиш зарур бўлади. Чунки бозор муносабатлари шароитида ўз фаолиятида инновацион бошқариш усулларига эътибор бермаслик рақобат курашида ўз ўрнини бериб қўйишга олиб келади. Шундан келиб чиқиб кичик бизнес субъектлари томонидан амалга ошириладиган инновацион бошқарувнинг мазмуни қуйидагиларни эътибор қаратишни талаб қилади:

- инновацион фаолият режаси ва дастурларини ишлаб чиқиш;
- янги турдаги маҳсулотни яратиш ва ишлаб чиқаришга жорий этиш жараёнини кузатиб бориш;
- маҳсулот турини диверсификациялаш ва янги турдаги маҳсулотни ишлаб чиқариш лойиҳаларини муҳокама қилиш;
- ташкилот миқёсида умумий инновацион сиёсат юргизилишини таъминлаш (ишлаб чиқаришнинг асосий бўғинларидаги алоҳида фаолиятларни мувофиқлаштириб бориш);
- инновацион жараёнларни молиявий ва моддий ресурслар билан таъминлаш;
- инновацион жараёнларни малакали персонал билан таъминлаш;
- ташкилий тузилма олдида турган инновацион муаммоларни комплекс тарзида тизимли ҳал этиш учун муваққат ишчи гуруҳларини тузишдан иборат.

Олиб борилган таҳли натижасида, ҳозирги даврда кичик бизнес ва хусусий тадбиркорлик корхоналарида янгиликларни жорий этиш ёки ўзлаштиришнинг қуйидаги ташкилий вариантлари мавжуд эканлиги аниқ-ланди:

- кичик бизнес корхоналарининг мавжуд (ҳозирги) ташкилий тузил-масини қайта кўриб чиқиб ва унга киритилган янгиликни ўзлаштириш бўйича қўшимча ваколат олган бўғини мавжудлиги;
- белгиланган даврда корхонанинг инновация ғоясининг моддий-лашувини таъминлашга хизмат қиладиган махсус мақсадли тузилмани шакллантирилгани;
- мавжуд ва мақсадли тузилма элементларини бирлаш асосида ара-лаш тузилма ёки ташкилий тузилмаларнинг яратилганлиги.

Кичик бизнес корхоналарида доимий равишда янгиликларни қўллаш имконияти мавжуд. Кичик бизнес субъектларининг фаолият кўрсатиши-нинг асл моҳияти ҳам фан-техника янгиликларини тез ўзлаштириш ва уларни ишлаб чиқариш ва хизмат кўрсатиш ҳамда

бошқарув жараёнига тезда қўллаши билан фарқланиб туради. Демак кичик бизнес корхонала-рида инновацион фаолиятни бошқариш дегани, бу – бирон бир ишни бошқаришда янгича услублардан фойдаланиш ёки янгилик жорий этган ҳолда хўжалик юритишни бошқарувни такомиллаштириш ва ташкил этиш. Шу жиҳатдан ҳам мамлакат иқтисодиётида инновацияларни қўллашда асосий объект бўлиб асосан кичик бизнес корхоналари ҳисобланиб уларнинг салмоғи юқори бўлмоқда. қлироқ бўлмоқда. Кичик бизнес корхоналарида янгиликларни амалга тадбиқ этиш ҳолати бошқа соҳаларга қараганда тезроқдир. Хусусан, бошқарув жараёнида инновацион менежмент усулларида фойдаланиб амалга оширишда илмий ёндашув муҳим аҳамият касб этади. Бу ғояни фанга биринчилардан бўлиб, Й.Шумпетер олиб кирган ва инновацион бошқариш бу янгилик асосида, уни жорий этиш, ҳамда амалда қўллаш асосидаги бошқарув эканлигини қайд этган [3]. Бундай бошқарув амалиётда кўпроқ тадбиркорлар томонидан амалга оширилишини ҳам тасдиқлаган.

Хулоса ва таклифлар. Илмий изланишлар натижалари шуни кўрсатадики, кичик бизнес субъектлари йўлида тўсиқ бўлаётган муаммоларни ҳал этиш бугунги кунда долзарб мавзулардан бири ҳисобланиб қолмоқда. Ҳозирги вақтда амалга оширилаётган ислохотлар натижасида кичик бизнес субъектларини ривожлантириш бу соҳадаги муаммоларни ўз вақтида ҳал этиш ва тегишли чора-тадбирларини кўриб бориш ҳар қандай ҳолатда ҳам даврий равишда тизимли амалга ошириб борилиши керак. Шу нуқтаи назардан ва қилинган таҳлил натижаларига асосан, кичик бизнес ва хусусий тадбиркорликни ривожлантириш ва уларни эркин фаолият кўрсатишлари учун ишбилармонлик муҳитини янада қулайлаштириш мақсадга мувофиқ бўлади.

Бизнес юритишнинг яна бир қулай тури бу франчайзинг қўллаш ҳисобланади. Франшиза тадбиркорларга ўз брендлари ва технология-ларидан, шунингдек баъзи бир босқичларни молиялаштириш имконият-ларидан фойдаланган ҳолда катта тармоқ учун тайёр лойиҳа асосида бизнес бошлашга имкон берди. Ўзбекистонда ҳам, дунёнинг кўплаб мамлакатларида бўлгани каби, франчайзингни фаол ривожлантириш зарур ва кўпгина франчайзерлар фаолият кўрсатадиган бизнес соҳаларини кенгайтириш зарур ва уларга шарт шароитларни яратиб бериш йўли билан муваффақиятга эришиш мумкин бўлади.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати:

1. Ўзбекистон Республикасининг “Инновацион фаолият тўғриси-да”ги Қонуни. <https://lex.uz/>.
2. Gimush R.I. Innovatsion menejment. –Т.: О’zbekiston faylasuflari milliy jamiyati nashriyoti, 2008 258 б.
3. Эклунд К. Эффективная экономика – шведская модель. Пер. со швед. –М.: Экономика, 1991 104 стр.